

Katarzyna Urbanowicz*

ROLA DETALU ARCHITEKTONICZNEGO W KREOWANIU ZMYŚLOWEJ PERCEPCJI WSPÓŁCZESNEJ ARCHITEKTURY

THE ROLE OF ARCHITECTURAL DETAILS IN CREATING MULTI-SENSORY PERCEPTION IN CONTEMPORARY ARCHITECTURE

Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, jaką rolę pełni detal architektoniczny w tworzeniu wielozmysłowych doświadczeń. Detal zmieniał się na przestrzeni wieków, a razem z nim style architektoniczne i metody projektowe, co miało silny wpływ na zmysłowe oddziaływanie architektury. Praca jest próbą zdefiniowania cech współczesnego detalu, które wpływają na poszerzanie zakresów percepcji architektury przez zmysły.

Słowa kluczowe: detal, percepcja, zmysły

The article examines the role of architectural details in creating multi-sensory experiences. Ornaments have been changing in time together with architectural styles and design methods, which had a strong influence on sensuality of architecture. The paper is an attempt to define the features of the contemporary architectural detail, that influences and supports the perception of architecture with senses.

Keywords: detail, perception, senses

Wstęp

Detal architektoniczny od zawsze wpleciony jest w struktury architektury wpływając w mniejszym lub większym stopniu na jej odbiór. Jego forma i rola zmieniały się na przestrzeni wieków, towarzysząc przemianom w stylach architektonicznych, często silnie te style wyróżniając, jednak zawsze pozostając nieodłącznym elementem architektury. Gdy ornament określony został przez Adolfa Loosa za

„zbrodnię” detal uległ silnej redukcji, ale mimo wszystko nie zniknął. Nawet Corbusierowska maszyna do mieszkania w Marsylii posiadała detal o wartościach estetycznych, wręcz rzeźbiarskich, „nie była w stanie wyeliminować elementów pozostawionych dla czystej przyjemności twórcy” [1]. Krytykę modernizmu podjęli w kolejnej dekadzie Robert Venturi i Denise Scott Brown, którzy założenia modernizmu uznali za cyniczne i nudne, proponując zastąpienie

* Urbanowicz Katarzyna, mgr inż. arch., Politechnika Gdańska, Wydział Architektury.

przejrzystości dekokrem [2]. Detal przechodząc wiele przemian w dziejach historii architektury pozostaje dziś elementem nie do końca zdefiniowanym i o nieokreślonym w ujęciu teoretycznym znaczeniu. Dziś, kiedy tak duże zainteresowanie budzi zmysłowy odbiór architektury i czynniki na niego wpływające, brakuje analiz, jaką rolę w tym odbiorze pełni detal.

Wielozmysłowe doświadczanie architektury poprzez detal

Detale architektoniczne i dekoracje są tą częścią obiektów, która koresponduje z ludzką skalą. Czasem skupiają wzrok, przykuwają uwagę, innym razem wzbogacają tło naszych obserwacji pozostając jedynie w sferze widzenia peryferyjnego. Detal często daje się wyodrębnić percepcją, pozwalając na jego całościowy odbiór, także pozawizualny. „Dzięki tej możliwości, dzięki dystansowi, nierzadko możliwości zaangażowania innych zmysłów, przede wszystkim dotyku, detal także odzwierciedla piękno i wielkość architektury nawet wówczas, gdy jest ekstremalnie niewielką częścią rozwiązania przestrzennego” [3].

Ludzka obserwacja wielozmysłowa polega głównie, ale nie jedynie, na wzroku, który uznany jest za najwyższej wyspecjalizowany zmysł człowieka [4]. Człowiek zapoznaje się z otoczeniem szybko przerzucając wzrok i skupiając go na kolejnych, rozrzuconych w przestrzeni elementach [5]. Choć nie jesteśmy tego zwykle świadomi, zmysł wzroku jest silnie powiązany z dotykiem. „Gdy patrzymy, oko dotyka i nawet zanim dostrzeżemy przedmiot, już go dotknęliśmy osądzając jego ciężar, temperaturę i teksturę powierzchni” [6]. Człowiek charakteryzuje się pamięcią doznań dotykowych, które umożliwiają mu ocenę faktury obiektu lub powierzchni poprzez samo spojrzenie [7].

Formalnie nie tylko wzrok, a wszystkie zmysły uznane są za przedłużenie zmysłu dotyku, z racji iż receptory zmysłowe jako organy zbudowane są z wyspecjalizowanej tkanki skórnej, „wszystkie wrażenia sensoryczne

są sposobami dotykania, a przez to w sposób zasadniczy są powiązane z taktylnością” [8]. Wzrok w subtelny sposób przekłada się nawet na smak. Konkretnie kolory i delikatne detale mogą wywoływać odczucia smakowe. Wypolerowana kamienna powierzchnia o delikatnej barwie jest podprogowo odczuwalna na języku [9]. Człowiek z odpowiedniego dystansu może wielozmysłowo odczuwać przedmiot, nawierzchnię czy w pewnej skali nawet obiekt, nie wchodząc z nim formalnie w kontakt fizyczny.

Poprzez swoją skalę detale, ornamenty, dekoracje mogą wzbogacać zmysłowe doświadczenie architektury, skupiając wzrok, lub będąc po prostu w jego zasięgu, dostarczają często bogatych wrażeń wielozmysłowych. W zależności od skali i usytuowania, detale mogą również nieść właściwe walory taktylne, poprzez bezpośredni dotyk. W każdym przypadku kluczowe są jednak jakość wykonania odpowiedni dobór materiału lub zestawienie różnych materiałów, ich połączenie. Liczy się najmniejszy detal.

Zmysłowe cechy detalu

Dzisiejszy rozwój technologii dostarcza nam coraz to nowych rozwiązań konstrukcyjnych i materiałowych. Niestety materiały budowlane, szczególnie te charakterystyczne dla współczesnej architektury, rzadko kiedy dobierane są świadomie, „z psychologicznym i społecznym rozeznaniem” [10]. Peter Zumthor, architekt przez wielu uznany za mistrza w tworzeniu architektury dla zmysłów, w swojej książce „Atmospheres” wyznacza kilka istotnych aspektów w budowaniu „atmosfera” architektury. Część z nich dotyczy odpowiedniego doboru materiału, w tym jego właściwości dotykowych i kwestii łączenia różnych materiałów ze sobą, temperatur oraz walorów akustycznych pomieszczeń, wynikających także z właściwości materiałów [11]. Różne materiały niosą ze sobą różne odczucia, inaczej transmitują ciepło, są szorstkie lub przyjemne w dotyku, itd. Projektant staje

przed morzem nieskończonych możliwości, ważne jednak, żeby przy wyborze kierował się także innymi zmysłami, niż tylko wzrokiem, aby w pełni wykorzystać walory użytych materiałów.

W związku z rozwojem technologicznym zmianie uległ także sposób projektowania. W procesie projektowym coraz ważniejszą rolę pełni komputer. Marcin Mateusz Kołakowski w pomysłowo zbudowanym artykule „Czuj-Duchy”, prowadzonym w formie dyskusji pomiędzy duchami architektów z różnych epok, dobitnie stwierdza, że „architektura tworzona na płaskich zimnych ekranach komputerów musi być emocjonalnie płaska. (...) domy mają śpiewać, tańczyć, masować i smakować – i pomoże nam w tym nie technologia, ale psychologia” [12]. Juhani Pallasmaa sądzi, że współczesny architekt staje przed dwiema dwoistością doświadczenia. Z jednej strony doświadcza architekturę multisensorycznie podczas faktycznego z nią styku, z drugiej strony podczas pracy projektowej kieruje się jednak przede wszystkim „wizualnymi, koncepcyjnymi i abstrakcyjnymi jakościami budynku” [13]. Uważa, że to dlatego tworzone obecnie budynki są wręcz „pozbawione ludzkich jakości” [14], które miały znaleźć się w projekcie. Maciej Miłobędzki, architekt z polskiej pracowni JEMS Architekci, twierdzi, że w procesie projektowym, gdzie faktury i powierzchnie traktowane są dwuwymiarowo i wirtualnie nakładane na formy przestrzenne, materiał staje się powłoką, „wyjętym z kontekstu, mniej lub bardziej sugestywnie użytym cytatem” [15]. Takie „płaskie” traktowanie materiału gubi istotę i możliwości jego ekspresji, będąc „w istotnym konflikcie z fizycznym, zmysłowym doświadczeniem budulca, materiału, światła” [16].

Nowe technologie przyniosły także zmiany w procesach produkcyjnych materiałów, ich montażu i wykończenia. Według Miłobędzkiego, nieograniczone możliwości, jakie się z tym wiążą, mogą stanowić paradoksalnie ograniczenie dla

wyobraźni architekta. „Doskonałość” łączonych bezszwowo gładkich powierzchni, pozbawienie materiału właściwości budulca osłabiają wrażliwość na doskonałość detalu, formy, proporcje, złożoność procesów powstawania i starzenia się architektury” [17]. Pallasmaa uważa, że poprzez utratę dotykowości, wymiarów i detali stworzonych dla ludzkiego ciała, a w szczególności dla dłoni, poprzez oddzielenie konstrukcji od rzemiosła, architektura staje się drastycznie płaska, ostro wykończona, niematerialna, nierealna. Produkty zinstrumentalizowanych technologii maskują proces swojego powstawania, przejawiając się jako wręcz nieautentyczne, pozbawione struktury i konstrukcji [18].

Współczesny detal i jego zmysłowe walory

Czy istnieją więc realizacje współczesne, które nie poddają się powyższej krytyce? Pallasmaa wyraża wielkie uznanie dla Franka Lloyda Wrighta i Alvara Aalto. Ich architektura opiera się na pełnym zrozumieniu ludzkiej cielesności i zróżnicowanych instynktownych reakcji ukrytych w ludzkiej podświadomości. Aalto w swojej twórczości eksponuje dotykowość. W wypracowanych teksturach powierzchni i detali, wykonanych, wręcz wyrzeźbionych dla dłoni tworzy atmosferę intymności i ciepła [19]. Ze współczesnej architektury, za bogactwo doznań zmysłowych, Pallasmaa wyróżnia dla przykładu prace Glenna Murcutta, Stevena Holla i Petera Zumthora [20].

Zumthor ma wielki szacunek dla umiejętności rzemieślników i „sztuki łączenia”, zestawiania, składania i łączenia ze sobą konkretnych materiałów [21]. Poprzez zrozumienie sztuki rzemieślniczej oraz natury używanych materiałów Zumthor tworzy architekturę przepełnioną zmysłowymi walorami, a niezapomnianą i wyjątkową atmosferę każdego obiektu zdaje się tworzyć zarówno całość przestrzeni jak i każdy wypracowany detal. „Przed architekturą stawia się wyzwanie stworzenia określonej całości z niezliczonych

elementów, które różnią się pod względem funkcji i formy, materiału i rozmiaru. Dla krawędzi i spojeń – tam gdzie przecinają się płaszczyzny obiektu i stykają różnorodne materiały – należy szukać sensownych układów i form. Formalne szczegóły wytyczają subtelne stopnie przejścia w obrębie większych proporcji bryły budowli. Detale determinują formalny rytm, subtelność skali budynku. Detale mają wyrazić to, czego w określonym miejscu obiektu wymaga zasadniczy zamysł projektu: przynależność lub podział, napięcie lub lekkość, tarcie, wytrzymałość, kruchość...” [22]. Nie ma tu zbędnych dekoracji i ornamentyki, ale to dopracowane detale w formie wykończeń, połączeń, odpowiednio zestawionych i obrobionych materiałów tworzą nastrój i dostarczają zmysłowych wrażeń.

Podsumowanie

Detal architektoniczny odgrywa ważną rolę w percepcji architektury. Detale i dekoracje, jak dowodzi Beata Makowska na łamach „Czasopisma Technicznego”, umożliwiają niekiedy rozpoznanie ogólnego

zamysłu architekta i idei całego projektu. Dzięki nim, przestrzeń miejska staje się atrakcyjniejsza dla ludzi zwiększając możliwość identyfikacji z miejscem i zapamiętywania form [23]. Detal, który jest ważnym elementem budującym wielozmysłowy odbiór współczesnej architektury, nie musi być dekoracyjny, ozdobny, estetyzujący. Musi jednak być wypracowany i stworzony z odpowiednio dobranych materiałów ze świadomością ich walorów i właściwości. Jak pisze Farshid Moussavi w „The Function of Ornament”, tytułowy „ornament” wynika z podłoża materialnego, z ekspresji pochodzącej z sił zachodzących w procesie konstrukcji, montażu i powstawania. To właśnie przez detal materiały przekazują swoje oddziaływanie, bez potrzeby dekorowania i bez ukrytych znaczeń [24]. Rolę współczesnego detalu architektonicznego niech podsumują słowa „architekta zmysłów” – Zumthora: „Detale, jeśli nam się udadzą, nie są dekoracją. Nie odwracają uwagi i nie zabawiają, lecz prowadzą do zrozumienia całości, przynależąc niezbywalnie do jej istoty” [25].

PRZYPISY

- [1] R. Berelkowski, *Detal i deprawacja*, Przestrzeń i Forma nr 10/2008 s. 148.
 [2] R. Venturi, Scott Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form*, Cambridge 1972 [za:] Moussavi F., Kubo M., *The Function of Ornament*, Barcelona 2008, s. 7.
 [3] R. Berelkowski, *op.cit.*, s. 146.
 [4] E. T. Hall, *Ukryty wymiar*, Warszawa 2009, s. 66, 97.
 [5] E. Kuryłowicz, *Projektowanie Uniwersalne – Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym*, Warszawa 1996, s. 26.
 [6] J. Pallasmaa, *Mental and Existential Ecology*, [w:] *The poetics of space* pod red. Altena A. & Sonic Acts, Amsterdam 2010, s. 183.
 [7] E. T. Hall, *op.cit.*, s. 93.

- [8] J. Pallasmaa, *Krajobrazy zmysłów. Dotykanie świata przez architekturę*, Autoportret nr 3 [35] 2011, s. 8.
 [9] J. Pallasmaa, *Eyes of the skin: Architecture and the Senses*, Chichester 2005, s. 59.
 [10] E. T. Hall, *op.cit.*, s. 93.
 [11] P. Zumthor, *Atmospheres*, Basel-Boston-Berlin 2006, s. 23–35.
 [12] M. M. Kołakowski, *Czuj-duchy*, Autoportret nr 3 [35] 2011, s. 72.
 [13] J. Pallasmaa, *Krajobrazy... , op.cit.*, s. 11.
 [14] *Ibidem*.
 [15] M. Miłobędzki, *W poszukiwaniu tego, co jest*, Autoportret nr 3 [35] 2011, s. 17.
 [16] *Ibidem*.

- [17] *Ibidem*.
- [18] J. Pallasmaa, *Eyes...*, *op.cit.*, s. 31–32.
- [19] *Ibidem*, s. 70–71.
- [20] *Ibidem*.
- [21] P. Zumthor, *Myślenie architekturą*, Kraków 2010, s. 11.
- [22] *Ibidem*, s. 15.
- [23] B. Makowska, *Detale, dekoracje i mała architektura w mieście oszczędnym*, *Czasopismo Techniczne* 2010, R. 107, z. 6-A/2.
- [24] F. Moussavi, *The Function of Ornament* [w:] F. Moussavi, M. Kubo, *The Function of Ornament*, Barcelona 2008, s. 8.
- [25] P. Zumthor, *Myślenie...*, *op.cit.*, s. 15–16.

BIBLIOGRAFIA

- Berełkowski R., *Detal i deprawacja*, „Przestrzeń i Forma” nr 10/2008, s. 148.
- Hall E.T., *Ukryty wymiar*, Warszawa 2009.
- Kołąkowski M.M., *Czuj-duchy*, Autoportret nr 3 [35] 2011.
- Kuryłowicz E., *Projektowanie Uniwersalne – Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym*, Warszawa 1996.
- Makowska B., *Detale, dekoracje i mała architektura w mieście oszczędnym*, *Czasopismo Techniczne* 2010, R. 107, z. 6-A/2.
- Miłobędzki M., *W poszukiwaniu tego, co jest*, Autoportret nr 3 [35] 2011.
- Moussavi F., Kubo M., *The Function of Ornament*, Barcelona 2008.
- Pallasmaa J., *Eyes of the skin: Architecture and the Senses*, Chichester 2005.
- Pallasmaa J., *Krajobrazy zmysłów. Dotykanie świata przez architekturę*, Autoportret nr 3 [35] 2011.
- The poetics of space* pod red. Altena A. & Sonic Acts, Amsterdam 2010.
- Zumthor P., *Atmospheres*, Basel–Boston–Berlin 2006.
- Zumthor P., *Myślenie architekturą*, Kraków 2010.